

צבא עיראק

לקראת מערכה אפשרית עם ארצות-הברית

שלמה ברום

אווירית קרקעיים בתקיפות אוויריות.
• ועדות הפיקוח של האו"ם, אונסקו"ם וצוות הפעולה של סבא"א, השמידו חלק גדול ממשגרי הטק"ק והטילים וכן חלק גדול מהחימוש הכימי והביולוגי. כן פגעו ביכולות הפיתוח והייצור.

למרות שהסנקציות של האו"ם אוסרות על הספקת ציוד צבאי כלשהו לעיראק, היא מצליחה למנוע קריסה מוחלטת של כוחה הצבאי על-ידי הפעלת מערכת של הברחות בלתי חוקיות, המתבססות על הכנסות ממכירת נפט שלא במסגרת 'הסכמי נפט תמורת מזון', שהאו"ם מקיים עם עיראק. הברחות אלו אינן מאפשרות הספקה של מערכות נשק עיקריות חדשות לצבא העיראקי, אולם באמצעותן משיגים העיראקים חלפים למערכות הנשק שבידם וחומרי גלם ומכונות הנחוצים להמשך פעולת התעשייה הצבאית העיראקית. תעשייה זו מייצרת בעיקר תחמושת ואינה מסוגלת לייצר מערכות נשק עיקריות שלא על בסיס

ערב מלחמת המפרץ השנייה ב-1991 היה צבא עיראק הצבא הגדול ביותר במזרח-התיכון והחזק ביותר באזור המפרץ. במלחמה זו איבד הצבא העיראקי כמעט מחצית מכוחו. במשך יותר מ-10 השנים שמאז המלחמה המשיך הצבא העיראקי לדמם ולאבד מכוחו בשל הגורמים הבאים:
• הסנקציות, שהוטלו על עיראק, מנעו השלמת אבידות וחידוש ציודו של הצבא העיראקי, וכולו מבוסס עדיין על מערכות הנשק, שנותרו מהתקופה שלפני מלחמת המפרץ. הגבלות אלו צמצמו גם את היכולת לקיים אימונים סדירים בתחומים שונים.
• הצבא העיראקי המשיך להיות מעורב במשך תקופה זו בלחימה בהיקף מוגבל. הוא ספג תקיפות רבות מהאוויר במסגרת מבצעי Southern Watch ו-Northern Watch, והיה מעורב לפרקים בלחימה נגד אלמנטים כורדיים ושיעים. פרקי לחימה אלו הביאו לשחיקה נוספת של אמצעי הלחימה. במיוחד נפגעו אמצעי הגנה

בגיליון זה:

מעמדה של הרשות הפלסטינית:
תהליך התמסדות בנסיגה
ענת קורץ

אירופה מול הטרור –
מעט מדי, לאט מדי
עוזי עילם

הדילמה הגרעינית של מצרים
אמילי ב' לנדאו

שיפורו של משטר הפיקוח הבין-לאומי לאי-הפצת הנשק הגרעיני
הפרוטוקול הנוסף (של סבא"א)
אפרים אסכולאי

דבר המערכת

על רקע הימשכות המאמצים הדיפלומטיים הבינלאומיים להחזיר את הפקחים לעיראק, מצפה המערכת הבינלאומית לראות האם ומתי תפתח ארצות-הברית במתקפה על עיראק. **עדכן** זה, המופיע בעיצומן של התפתחויות מרתקות, שעשויה להיות להן השלכה ישירה גם על מצבה האסטרטגי של ישראל, מציג בראשיתו את מאמרו של **שלמה ברום** על מצבו העגום של הצבא העיראקי ועל מאפייני האתגר הצבאי של האמריקנים אם וכאשר יפעילו את כוחותיהם. ברום טוען במאמר, כי אין ביכולתו של הצבא העיראקי לעמוד מול הכוח האמריקני. עוד סבור ברום, כי האיום שנשקף מהנשק להשמדה המונית שבידי עיראק לא הוכחד אולם הוא בהחלט הצטמצם.

ענת קורץ מציגה את השבר, שנוצר בין מעמדה של הרשות הפלסטינית לבין המטרות הפוליטיות שלשמן היא הוקמה. ההכרה בזכותו של העם הפלסטיני לעצמאות לאומית נשארה בעינה כפי שהייתה ערב האינתיפאדה

בספטמבר 2000, אולם מעמדה המתערער של הרשות והלחצים, שהופעלו עליה מבית ומחוץ מטילים ספק באשר ליכולתה לממש את המטרות שהציבה לעצמה. יחד עם זאת, סבורה הגב' קורץ, כי הרשות, על אף מצבה, נותרה סמלו המובהק של המאבק הלאומי הפלסטיני ולכן מיועד לה תפקיד חשוב ביותר בהשגת הסכם עם ישראל ויישומו.

עוזי עילם מצביע על ההכרה הגוברת באירופה בצורך לגבש ולהציג מענה ראוי לאיום הטרור. מחקירות, שנערכו לאחר ה-11 בספטמבר התברר, כי אירופה שימשה בית גידול ומחסה לתשתית טרור ותאים פעילים של ארגונים שונים. זאת ועוד, מדינות אירופה נוכחו לדעת, כי גם הן עלולות לסבול מפגיעתם הרעה של ארגונים אלה. עילם סבור, כי מספרן הרב של המדינות באירופה ואופיין השונה בתחומים רבים, מקשים על גיבוש תכנית פעולה אחידה למאבק נחוש והחלטי בטרור. עד עתה, עמדתה של אירופה באה לביטוי הצהרתי אך לא מעשי.

מאמרה של **אמילי לנדאו** מציג את הדילמה הגרעינית של מצרים, בוחן את מקורותיה ומנתח את החלופות המדיניות האפשריות להתמודדות עם המצב. הגב' לנדאו מציגה את חוסר שביעות רצונה של מצרים מהמצב השורר כיום במזרח-התיכון בתחום הגרעיני. ניסיונות מתמשכים של מצרים להשיג משטר בקרת-נשק לא נשאו פרי ובמקביל מנסות עיראק ואיראן להשיג נשק גרעיני. כדי להתמודד עם הנסיבות האלה, שמהוות איום על מעמדה הבכיר של מצרים באזור, תנסה מצרים לטפח אווירה של ספק ועירפול באשר לכוונותיה בתחום הגרעיני.

אפרים אסכולאי עוסק במאמרו ב"פרוטוקול הנוסף" של הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית, שאומץ, כדי להרחיב את אמצעי האימות של אמנת ה-NPT, שהוכחו כלא יעילים ולא אמינים מספיק. פרוטוקול זה מהווה שיפור משמעותי אבל אין לראות בו פתרון מלא ומקיף כנגד פעילות, שאינה ראויה, בתחום הגרעיני.

עדכן אסטרטגי

כרך 5, גיליון מס' 3 דצמבר 2002

הרבעון **עדכן אסטרטגי** מיועד להעשיר ולהפרות את הדיון הציבורי בנושאים העומדים, או אמורים לעמוד, על סדר היום הביטחוני של ישראל והמזרח-התיכון.

המאמרים המופיעים בעדכן נכתבים על-ידי חוקרי המרכז ואורחיו, ומבוססים על מחקרים שנעשו במרכז. המאמרים מאופיינים בהיותם מכווני מדיניות. הדעות המובעות בהם הן של המחבר לבדו.

© כל הזכויות שמורות ISSN 0793-8950

חברי המערכת:
שי פלדמן
שלמה ברום
אברהם בן-צבי
הירש גודמן
משה גרונדמן
מרק הלר
ענת קורץ
אפרים קם

עורך ראשי:
שי פלדמן
מנהל המערכת:
משה גרונדמן
עיצוב גרפי:
מיכל סמו

עדכן אסטרטגי יוצא לאור על-ידי

מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל אביב, רמת אביב, תל אביב 69978
טל' 03-6409926 פקס' 03-6422404 E-mail: jcss2@post.tau.ac.il

עדכן אסטרטגי מתפרסם בעברית ובאנגלית
ותוכנו המלא מוצג באתר האינטרנט של המרכז.
כתובת האתר: <http://www.tau.ac.il/jcss/>

מכלולים המסופקים מבחוץ.

הצבא העיראקי של שנת 2002 הוא עדיין צבא גדול בהיקפו. כוח האדם של הצבא הסדיר מגיע לכ-430 אלף איש והוא ניתן כמעט להכפלה לאחר גיוס המילואים. אבל חימושו מיושן והוא אינו בעל כושר התמודדות עם צבאות מודרניים.

בצבא היבשה העיראקי 23 דיביזיות המאורגנות ב-5 גייסות. אולם מעל למחצית הסד"כ (סדר כוחות), 13 דיביזיות, הן דיביזיות חי"ר, שחימוש וניידותן מוגבלים ביותר. רוב הדיביזיות האלה התפוררו במגע הראשון שלהן עם כוחות הקואליציה במלחמת המפרץ ב-1991. רק שתי דיביזיות חי"ר המשתייכות למשמרות הרפובליקה הפגיוני יכולת לחימה כלשהי. מצבן של דיביזיות החי"ר הורע מאז, משום שהמטכ"ל העיראקי העדיף מאז 1991 לפגוע בחימושן לטובת העוצבות האיכותיות יותר. דיביזיות אלו גם מאוישות ברובן על-ידי חיילים מקצועות אתניות, שנאמנותן לשלטון מוטלת בספק כדוגמת השיעים של דרום עיראק.

הסד"כ האפקטיבי יותר של הצבא העיראקי מורכב מ-6 דיביזיות משורינות ו-4 דיביזיות ממוכנות, מתוכן 6 דיביזיות משתייכות לצבא הסדיר ו-4 דיביזיות למשמרות הרפובליקה. האחרונות מצוידות טוב יותר ונאמנותן למשטר חזקה יותר. גם הדיביזיות המשורינות והממוכנות הן חלשות באופן יחסי משתי סיבות: א. במלחמת המפרץ חלה שחיקה משמעותית של רק"מ (רכב קרבי משוריין). ב. הדיביזיות מצוידות רק במעט יותר מ-50 אחוזים מכלי הרק"ם שיש בדיביזיה תקנית. בסה"כ יש ברשות הצבא העיראקי כ-2000 טנקים, מהם כ-800 טנקים מסוג T-72 או מקבילים לו, שפותחו בשנות ה-70

ונחשבים למיושנים. כל הטנקים האחרים הם מדגמים סובייטיים או סיניים מיושנים עוד יותר. ברשותם עוד כ-2000 כלים משוריינים אחרים מסוגים שונים. וכ-2000 כלי ארטילריה, שמתוכם רק 150 מתנייעים. לצורכי השוואה, אפילו למדינה מזרח-תיכונית קטנה כמו ירדן יש סד"כ של כ-1000 טנקים, 1500 כלים משוריינים אחרים וכ-800 כלי ארטילריה, שחלק משמעותי מהם מתנייעים.

אין מקום לחשש אמיתי שסדאם יגיב למתקפה עליו במתקפה יבשתית על שכנותיו

חיל האוויר העיראקי במצב עוד יותר קשה. הוא איבד את מרבית כוחו ב-1991. חלק מהמטוסים הושמד באוויר ועל הקרקע ומעל למאה מטוסים, שהוברחו לאיראן, הוחרמו על-ידי האיראנים. לחיל האוויר העיראקי כ-210 מטוסי קרב בשרות פעיל, ששמישותם אינה גבוהה. מתוך סד"כ זה רק כ-20 מטוסים הם מטוסים מתקדמים, שיש להם יכולת כלשהי להתמודד עם המטוסים המצויים בסד"כ הכוחות האוויריים של ארצות-הברית או ישראל. כל השאר הם מטוסים מיושנים משנות השבעים ואף מוקדם יותר. ברשותם סד"כ גדול של מסוקים, כ-350, מהם כ-100 מסוקים חמושים. מצב שמישות המסוקים אינו ידוע,

אך אפשר להניח ששמישותם נמוכה, משום שתחזוקת מסוקים קשה יותר מתחזוקת מטוסים והיא בעייתית במיוחד כשיש קשיים בהספקה סדירה של חלפים.

בהגנה האווירית הקרקעית העיראקית כ-60 סוללות טילי ק"א מהסוגים סא-2 וסא-3 שניידותן מוגבלת. ו-10 סוללות טילי ק"א ניידות מהסוגים סא-6/8. כמורכב ברשותם טילי ק"א קלים יותר מסוגים שונים – מערביים ומזרחיים, וכ-2000 תותחי נ"מ. זהו סד"כ גדול, אבל הוא מיושן ברובו ושחוק בחלוף יותר מ-10 שנים של התמודדות עם כוחות האוויר של ארצות-הברית ובריטניה, שבמהלכן לא זכה בהישג כלשהו.

להגנה האווירית הקרקעית וחיל האוויר מערך בקרה ושליטה, שעבר שיפורים בכל הנוגע למערכת התקשורת המשרתת אותו, אבל הוא מתבסס על מערך מכ"מים, שהצטמצם במידה ניכרת עקב הפגיעות במלחמת המפרץ ובתקופה שחלפה מאז. חיל הים העיראקי נמחק במלחמת המפרץ האחרונה ולכל צורך מעשי אינו קיים יותר.

מתמונת המצב הזאת נובעות מספר מסקנות מיידיות:

- לצבא העיראקי אין יכולת התקפית אמיתית אפילו מול מדינות קטנות כמו ירדן. בהעדר התערבות חיצונית הוא מסוגל לטפל ביעילות בכוחות הבלתי סדירים של הכורדים והשיעים ובמדינה זעירה כמו כוויט, אבל לא מעבר לזה. אין מקום לחשש אמיתי שסדאם יגיב למתקפה עליו במתקפה יבשתית על שכנותיו, שתציב עליהם איום אמיתי, אם למתקפה האמריקאית לא יקדם ריכוז כוח יבשתי אמריקאי גדול. ההסתייגויות היחידות לקביעה זו הן כוויט

והכורדים, הזקוקים במתאר כזה לתגבור.

- במלחמה מול עיראק יזכו הכוחות האמריקאים בעליונות אווירית מוחלטת כבר בתחילת הלחימה. המשמעות היא יכולת פעולה חופשית בשמי עיראק ופגיעה בכל מטרה בהתאם לסדר העדיפויות האמריקאי.
- במלחמה מול עיראק הכוחות האמריקאים ירכשו, מתחילת הלחימה, עליונות ימית מוחלטת. המשמעות היא יכולת לרכז במפרץ הפרסי, לא רחוק מעיראק, כוח ימי בכל גודל שארצות-הברית תרצה, להפעיל ממנו כוחות אוויריים ולהנחית מהים כוחות ללא קושי. יש בזה פיצוי מסוים על הקשיים בהשגת בסיסים יבשתיים בקרבת עיראק.

הכוחות האמריקאים במפרץ

ממלחמת המפרץ דרך הלחימה בבלקן ובאפגניסטן הפגינו הכוחות האמריקאים דרך חדשה של לחימה, המתבססת על שלב ראשון של הפעלת ממושכת יחסית של אש מדויקת ומסיבית לשחיקת כוחות האויב. רק לאחריה מופעלים כוחות יבשה, אשר יכולים להשיג את יעדיהם המבצעיים בקלות יחסית מול העוצבות המותשות של האויב. שאלה מרכזית היא כיצד הכוחות הצבאיים העיראקיים שצפוי, כאמור, כי יתקשו להתמודד גם במתארי מלחמה יותר קלאסיים, יתמודדו עם מתאר כזה.

ניהול מלחמה כזאת על ידי ארצות-הברית מחייב יכולת להשיג עליונות מידע, דהיינו להשיג מודיעין מטרות טוב על היריב בזמן קרוב לזמן אמיתי ולשלול מהיריב יכולת מקבילה לאיסוף מידע. העליונות האווירית והימית של ארצות-הברית ביחד עם המאחזים, שקיימים כבר במדינות שכנות, מאפשרות לה הפעלה אופטימלית

של אמצעי איסוף ללא כל הפרעה עיראקית ומניעת איסוף מידע אפקטיבי על-ידי העיראקים. הדבר היחידי שהעיראקים יכולים לעשות הוא לנקוט באמצעי הסתרה והונאה פסיביים. לפזר את כוחותיהם ולהסתירם על-ידי שימוש בתוואי השטח ולהציב דמייס. לעניין זה ראוי לציין, כי בניגוד למצב, שהיה בקוסובו, בו הסרבים נחלו הצלחה לא מבוטלת, כאשר נקטו בטקטיקות כאלו, בעיראק תוואי השטח פחות נוח להסתרה, ופיזור הכוחות עלול

**יכולתם של העיראקים
לפגוע במטוסים ובכלי
השייט האמריקאים,
התוקפים אותם, צפויה
להיות נמוכה ביותר, אפילו
בהשוואה ליכולת
המצומצמת,
שהופגנה ב-1991**

להפוך אותם פגיעים יותר למתקפה אווירית. יש לזכור גם, כי לעיראק יכולת מצומצמת יותר להפריע לאמצעי האיסוף של ארצות-הברית מהיכולת שהייתה לסרבים.

לצד התוקף נדרשת גם יכולת לשגר מספר רב של אמצעי חימוש מדויק, ללא הפרעה של היריב, לעבר המטרות שאותו. העליונות האווירית והימית המוחלטת של ארצות-הברית תמנע מעיראק כל יכולת לשבש את הפעלת האמצעים האלו, ולארצות-הברית יכולת לשגר מספר הרבה יותר גדול של חימושים מדויקים מכפי שהייתה לה במלחמת המפרץ.

נחוצה לארצות-הברית יכולת לוגיסטית

להביא את הכוחות הדרושים לאזור ולהבטיח להם הספקה הולמת של ציוד. ארצות-הברית כבר עוסקת בהקמת התשתית הלוגיסטית. היכולת ההתקפית הפחותה של עיראק יצרה מצב, שבו למערך הלוגיסטי האמריקאי יש חופש פעולה מלא להניע כוחות ואספקה. אין לו סיבה לחשוש מהפרעות של עיראק, כפי שחששו במלחמת המפרץ.

מרכיב מרכזי נוסף הוא מערך שליטה ובקרה, שפועל ללא דופי. לעיראקים אין יכולת לשבש את מערך השליטה האמריקאי, המבוסס על מרכיבים קרקעיים במדינות שכנות (כמו בחריין) ומוצבי שליטה מעופפים.

בסופו של המבצע יזדקק הצבא האמריקאי 'לרגל מסיימת על הקרקע'. כוחות קרקע, שיביסו את מה שנותר מכוחות היבשה העיראקים, יכבשו את השטח. מכל האמור לעיל עולה, שהפעם אפשר יהיה לבצע משימות אלו עם כוחות קרקעיים קטנים יותר באופן משמעותי מאלה שהופעלו במלחמת המפרץ, זאת לפני שלוקחים בחשבון את היכולת לנצל את הכוחות המקומיים במיוחד של הכורדים, וגם להביא לכך שהגייסות הפחות נאמנים לסדאם יחליפו צד.

מכל אלה עולה שבשלב הראשון של המלחמה יהוו הכוחות העיראקים בעיקר מטרות לתקיפה. יכולתם לפגוע במטוסים ובכלי השייט האמריקאים, התוקפים אותם, צפויה להיות נמוכה ביותר, אפילו בהשוואה ליכולת המצומצמת, שהופגנה ב-1991. הם יוכלו לנקוט בעיקר בטכניקות הגנה פסיביות של פיזור, הסתרה והצבת דמייס. כל אלה לא יוכלו למנוע מארצות-הברית את השגת יעדיה. הם יוכלו בעיקר להשפיע על אורך

פרק הזמן, שיידרש להשגת יעדים אלו. ראוי לציין, כי בניגוד לסביבה האפגאנית שהייתה סביבה ענייה במטרות, הסביבה העיראקית תהייה עשירה במטרות. המשמעות הראשונה הנגזרת מעובדה זאת היא, כי יהיה צורך בזמן לפגוע בכל המטרות החשובות. המשמעות השנייה היא, שקל יותר להשיג אפקט משמעותי על-ידי הפעלת חימוש מדויק כאשר היריב מציג מטרות נוחות לפגיעה, שהן מרכיבים חשובים של הכוח שלו.

בשלב הקרקעי של המערכה, ריכוז כוחות עיראקיים להתמודדות ישירה עם כוחות של ארצות-הברית ובנות בריתה, יהפכו אותם למטרות פגיעות במיוחד לחימוש המדויק של ארצות-הברית. הכוחות העיראקים, שנחלשו מאוד בעקבות מלחמת המפרץ והתקופה שחלפה מאז ונשחקו קשות בשלב הראשון של המערכה, לא יוכלו לעמוד בשום התמודדות ישירה. הם עלולים לנסות ולהימנע מכניסה להתמודדות בתנאים הנוחים לצבא ארצות-הברית על-ידי הערכות להגנה בתוך הערים, בתקווה, שבלחימה בשטח בנוי, היתרונות האמריקאים יישחקו במידת מה. קשה יותר להעריך מה יקרה במקרה כזה. האם תהיה קריסה מהירה של הצבא בעקבות התמוטטות השליטה של מנגנוני הביטחון של סדאם באוכלוסייה, או שיישארו מספיק אלמנטים בצבא ובמשמרות הרפובליקה, שיעדיפו להמשיך ולקיים לחימה עיקשת בשטחים הבנויים.

טילי קרקע-קרקע ונשק להשמדה המונית

אם כי גופי הפיקוח של האו"ם היו אפקטיביים למדי בשנים הראשונות שלאחר מלחמת המפרץ וחשפו והשמידו מרכיבים רבים ממערך הנשק להשמדה המונית של עיראק, מרבית שרותי המודיעין המערביים מעריכים, כי העיראקים הצליחו להחביא עד חמישה משגרי טק"ק ועד 30 טילים שטווחם כ-650 ק"מ. כמורכב סבורים המעריכים, כי בידיהם רש"קים (ראשי קרב) כימיים

האתגר המבצעי העיקרי הוא נטרול היכולת של צבא עיראק להפעיל טילי קרקע-קרקע ונשק השמדה המונית

וביולוגיים לטילים אלו. יתכן, כי בידיהם גם כמות קטנה של פצצות כימיות וביולוגיות, שניתנות להטלה ממטוסים. כבר בתקופת מלחמת המפרץ היו ידיעות, שהעיראקים גם שקלו את הרעיון של פצצה רדיולוגית. יכולות אלו קטנות בהרבה מהיכולות שהיו לעיראק במלחמת המפרץ. מוגבלת במיוחד יכולתם של העיראקים להביא את החימוש למטרות. מצאי הטיילים והמשגרים שבידיהם קטן יותר, ולחיל האוויר יכולת מצומצמת בהרבה מזו, שהייתה לו במלחמת המפרץ. ניתן להניח, שאפשר יהיה למנוע כמעט לחלוטין הטלת

פצצות ביולוגיות וכימיות ממטוסים. לעומת זאת חלק מהטיילים שישוגרו יגיע למטרותיו, למרות שיכולת ההגנה האקטיבית של ישראל מול טילים אלו שופרה במידה רבה ושל ארצות-הברית במידה מוגבלת. אם המטרות שיותקפו לא יהיו מצוידות באמצעי הגנה פסיביים יכול גם מספר קטן של טילים לגרום לנפגעים רבים. האוכלוסייה האזרחית של ישראל מצוידת היטב באמצעי הגנה פסיבית, אך האוכלוסייה של בנות בריתה של ארצות-הברית במפרץ חשופה לחלוטין. לעומתה הכוחות הצבאיים של ארצות-הברית ובעלות בריתה, שיפעלו באזור, יהיו מוגנים באופן סביר. עולה מכך, כי נקודת התורפה של המבצע האמריקאי היא ההגנה על אוכלוסיות אזרחיות. עובדה זו והחשש האמריקאי מתגובה ישראלית לתקיפה עיראקית עשויים להניע את צבא ארצות-הברית לפעול עם כוחות קרקעיים באזורי השיגור האפשריים כבר מתחילת המלחמה.

סיכום ומסקנות

מצבו הירוד של הצבא העיראקי מאפשר להתמודד עמו בצורה אפקטיבית על-ידי הפעלת אש מדויקת בשילוב עם כוחות קרקע מוגבלים עוד לפני שנלקחים בחשבון שיקולים של מורל ירוד והאפשרות, שתפתח התנגדות נרחבת למשטרו של סדאם חסין, כאשר תיווצר ההזדמנות לכך. האתגר המבצעי העיקרי הוא נטרול היכולת של צבא עיראק להפעיל טילי קרקע-קרקע ונשק השמדה המונית. היכולת שבידיהם מוגבלת ולכן אפשר לחשוב על דרכים אפקטיביות לנטרל אותה, אבל פוטנציאל הנזק שבה גבוה בשל אופיו של הנשק להשמדה המונית.